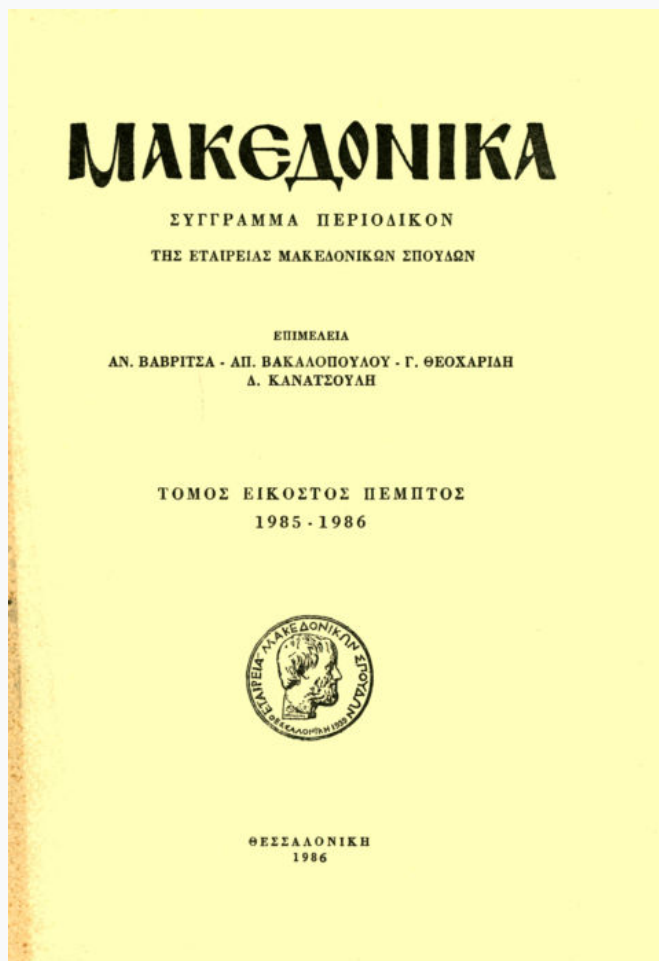

Μακεδονικά

Τόμ. 25, Αρ. 1 (1986)

Θ. Μανούσης και Γ. Γεώργιοβιτς: πνευματική πρόοδος και αντίδραση στη Σιάτιστα (Β' μισό 19ου αιώνα)

Ιωάννης Α. Σκούρτης

doi: [10.12681/makedonika.232](https://doi.org/10.12681/makedonika.232)

Copyright © 2014, Ιωάννης Α. Σκούρτης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σκούρτης Ι. Α. (1986). Θ. Μανούσης και Γ. Γεώργιοβιτς: πνευματική πρόοδος και αντίδραση στη Σιάτιστα (Β' μισό 19ου αιώνα). *Μακεδονικά*, 25(1), 369–373. <https://doi.org/10.12681/makedonika.232>

να σωθούν από τον εικονομαχικό διωγμό, παρέμεινε η κάρα του αγ. Γεωργίου και ήταν αντικείμενο λατρευτικών τιμών εκμέρους του λαού. Το ΙΕΤ' αι. ένα μέρος αυτής μεταφέρθηκε στη βορειοϊταλική πόλη Ferrara, όπως επίσης και ένας από τους βραχίονες του υπόψη μάρτυρα¹.

Αφού λοιπόν οι αγιολογικές πηγές αγνοούν το επεισόδιο της κεφαλοφορίας από τον αγ. Γεώργιο, φαίνεται ότι η εικονογραφική αυτή προσθήκη, γνώριμη στους μεταβυζαντινούς χρόνους, και μάλιστα με ιδιαίτερη προτίμηση στο ΙΕΤ' αι., όπως είδαμε, και άγνωστη στη βυζαντινή εικονογραφία, είναι αποτέλεσμα επίδρασης μιας παράδοσης των καλλιτεχνών των βαλκανικών χωρών. Η εικονογραφική αυτή προσθήκη συντηζόταν από τους μεταβυζαντινούς ζωγράφους ασυναίσθητα, νομίζοντας ίσως, ότι κάθε αποκεφαλισμένος μάρτυρας μπορούσε να εικονογραφηθεί και ως κεφαλοφόρος, πράγμα που δεν συνέβαινε βέβαια για τους βυζαντινούς καλλιτέχνες. Η βυζαντινή εικονογραφία περιλαμβάνει κεφαλοφόρους αγίους μόνο εκείνους για τους οποίους υπήρχαν οι σχετικές αγιολογικές πληροφορίες. Έτσι λοιπόν η εικονογραφική αυτή παράδοση κυριαρχούσε σε πολλά καλλιτεχνικά κέντρα και σε μεμονωμένα μνημεία των χωρών της βαλκανικής χερσονήσου κατά την εποχή της τουρκοκρατίας, δημιουργώντας κάποια ισχυρά πρότυπα για υιοθέτηση από τους ζωγράφους της επεισοδιακής αυτής σκηνής και σε πυροστάσεις αγίων που είχαν μεν μαρτυρήσει με καρατόμηση, αλλά το μαρτύριό τους ήταν άσχετο στην πραγματικότητα με το καθαυτό γεγονός της κεφαλοφορίας. Οι καλλιτέχνες των δύο έργων του Αγ. Όρους κατά τον ΙΕΤ' αι. βρήκαν εκεί διασπαρμένη την εικονογραφική συνήθεια που μνημονεύσαμε προηγουμένως και έτσι ζωγράρισαν τον αγ. Γεώργιο ως κεφαλοφόρο.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ

Θ. ΜΑΝΟΥΣΗΣ ΚΑΙ Γ. ΓΕΩΡΓΙΟΒΙΤΖ: ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ
ΚΑΙ ΑΝΤΙΑΡΑΣΗ ΣΤΗ ΣΙΑΤΙΣΤΑ (Β' ΜΙΣΟ 19ου ΑΙΩΝΑ)*

*Η εργασία αυτή αφιερώνεται στον
† Αχιλλέα Ιωάννου Σκούρη,
απόφοιτο του Τραπαζείου Γυμνασίου
Σιάτιστας το 1919.*

Είναι γνωστό ότι η πνευματική κίνηση στη Σιάτιστα άρχισε στα τέλη του 17ου αιώνα. Η πόλη αυτή συγκέντρωνε βιβλία από τα μέσα του παραπάνω αιώνα, όταν οργανώθηκαν εκεί και τα πρώτα ελληνικά σχολεία².

Σιατιστινοί και άλλοι Δυτικομακεδόνες απόδημοι τόσο στο εσωτερικό της οθωμανικής επικράτειας, όσο και στην Κεντρική Ευρώπη, ενίσχυναν την παραπάνω πνευ-

1. Βλ. Bibliotheca Sanctorum, VI, λήμμα Giorgio, santo, martire, σ. 522.

* Ευχαριστώ θερμά και από τη θέση αυτή τους κ.κ. Γ. Μ. Μπόντα και Α. Χ. Μέγα, που μου έδωσαν πληροφορίες σχετικές με την Μανούσεια Βιβλιοθήκη Σιάτιστας.

2. Γ. Μ. Μπόντα, Η Μανούσειος Δημόσια Βιβλιοθήκη Σιάτιστας, «Μακεδονική Ζωή», Μάιος 1970, τ. 48, σ. 21.

ματική προσπάθεια και έστειλαν διάφορες δωρεές¹. Ο πιο μεγάλος όμως από τους δωρητές είναι ο Θεόδωρος Μανούσης. Αυτός καταγόταν από πλούσια εμπορική οικογένεια της Σιάτιστας, τους Μανουσαίους, οι οποίοι εργάζονταν στην αυτοκρατορία των Αψβούργων από τις αρχές του 18ου αιώνα. Ο Θεόδωρος Μανούσης, μέλος της οικογένειας αυτής, γεννήθηκε το 1795 στη Σιάτιστα, σπούδασε όμως στα ελληνικά σχολεία της Τεργέστης και της Βιέννης τα γράμματα της στοιχειώδους, καθώς και της μέσης εκπαίδευσης. Στη συνέχεια σπούδασε φιλολογία και φιλοσοφία σε γερμανικά πανεπιστήμια. Διορίστηκε επίτιμος καθηγητής στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών αρχικά στην έδρα της πολιτειολογίας και το 1843 στην έδρα της γενικής ιστορίας και προσωρινά της αρχαιολογίας², ενώ το επόμενο έτος εκλέχθηκε τακτικός καθηγητής και το μεθεπόμενο χρημάτισε πρύτανης. Ο Θεόδωρος Μανούσης πέθανε το 1858 στην Αθήνα και η μεταθανάτια δωρεά του σε βιβλία είναι γνωστό ότι προστέθηκε στον πυρήνα της σημερινής Μανουσείας Δημόσιας Βιβλιοθήκης Σιάτιστας. Τη δωρεά αυτή αποτελούσαν πάνω από πέντε χιλιάδες τόμοι³.

Εκείνο βέβαια, που ενδιαφέρει την εργασία αυτή, είναι να παρουσιάσει και να στηρίξει άγνωστα μέχρι στιγμής στοιχεία. Από επίσημα έγγραφα του ελληνικού προξενείου Βιτωλίων (σημερινό Μοναστήρι) συμπεραίνεται ότι γρήγορα εκτελέστηκε η διαθήκη του Θ. Μανούση όσον αφορά τη δωρεά βιβλίων στη γενέτειρά του. Η τύχη των δωρεών αυτής γίνεται γνωστή από περιγραφές που χρονολογούνται πριν από το 1864. Συγκεκριμένα, στα προξενικά έγγραφα γίνεται αναφορά σ' αυτή τη δωρεά και περιγράφεται πώς ο πασάς Βιτωλίων κατά το διάστημα της περιόδου του έκλεισε τα ελληνικά σχολεία, έκανε πολλά βιβλία της δωρεάς στη βιβλιοθήκη της Σιάτιστας και κατάσχισε πολλά βιβλία. Τα βιβλία αυτά τα έστειλε στην Κωνσταντινούπολη για εξέταση, επειδή θεώρησε ότι στρέφονταν κατά της Τουρκίας. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι στις άλλες επαρχίες ο πασάς ή δεν βρήκε βιβλία ή δωροδοκήθηκε και δεν προέβη σε παρόμοιες ενέργειες κατάσχεσης⁴. Αυτό το γεγονός βέβαια σημαίνει ότι η Σιάτιστα κυρίως ενοχλούσε τον κατακτητή, επειδή η πόλη παρέμενε ενεργός πνευματικός φάρος στη δύσκολη αυτή για τον Ελληνισμό περίοδο. Ο Οθωμανός κατακτητής, επειδή φοβόταν την ανάπτυξη της ελεύθερης σκέψης που καλλιεργούν τα βιβλία, προσπαθούσε να ρίξει τη Σιάτιστα στα σκοτάδια της αμάθειας προβαίνοντας σε κατάσχεση της βιβλιοθήκης και σε πυρπόληση βιβλίων.

Το 1863 υπήρχαν στην πόλη της Σιάτιστας βιβλία δωρισμένα από τον Θ. Μανού-

1. Έτσι, ο Ζουπανιώτης λόγιος Γεώργιος Αυξεντιάδης, πεθαίνοντας το 1813 στη Βιέννη, όρισε στη διαθήκη του να περιέλθει η βιβλιοθήκη του στα σχολεία της Σιάτιστας. Το γεγονός το πληροφορούμαστε από τις ευχαριστήριες επιστολές του μητροπολίτη Σισανίου Ιωαννίκιου, στον οποίο υπαγόταν εκκλησιαστικά η Σιάτιστα, και των εφόρων των σχολείων της Σιάτιστας. Οι επιστολές αυτές στάλθηκαν τον Φεβρουάριο του 1818 προς τον αδελφό του διαθέτη, τον Δημήτριο, που βρισκόταν στην Πέστη (βλ. σχετικά Ιωάννης Α. Παπαδριάνος, *The Greek teacher Georgios Auxentiadis at the town of Zemun (1793-1802)*, «Balkan Studies», 19, 1978, 367-371).

2. Γεωργίου Λαΐου, *Η Σιάτιστα και οι εμπορικοί οίκοι Χατζημιχαήλ και Μανούση (17ος-19ος αι.)*, Θεσσαλονίκη, έκδ. Εταιρείας Μακδονικών Σπουδών, 1982, σ. 169.

3. Γ. Μ. Μπόντα, ό.π.

4. Α.Υ.Ε. (Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών), Α. Πολιτική 1863/4/2, Προξενείο της Ελλάδας στα Βιτώλια προς το Υπουργείο Εξωτερικών, Βιτώλια, 259/19-12-1863.

ση που δεν μπορέσαμε, δυστυχώς, να εξακριβώσουμε πότε ακριβώς στάλθηκαν στη γενέτειρα από τον δωρητή. Πάντως τα βιβλία έφθασαν στη Σιάτιστα πριν από το 1864 σύμφωνα με τα γεγονότα που εκθέτουμε παρακάτω.

Στις 17 Δεκεμβρίου 1863, διευθύνων γραμματέας του ελληνικού προξενείου Βιτωλίων (Μοναστηρίου) ήταν ο Α. Χατζηανδρέας. Αυτός σε έγγραφό του προς την ελληνική πρεσβεία της Κωνσταντινούπολης ανέφερε τις αισχρές πράξεις του διερμηνέα του νομού Βιτωλίων, κάποιου Γ. Γεώργιοβιτς ή Τζωρτζάκη. Τις καταχρήσεις του ο Τζωρτζάκης τις έκαμε σε διάφορα μέρη της δικαιοδοσίας του. Η Γεράνεια Σιάτιστας δεν γλύτωσε απ' αυτόν, γιατί εκεί κατάφερε να αρπάξει τετρακόσιες λίρες από ένα μόνο άτομο, ενώ από όλους τους άλλους Γερανιώτες αφαιρέσε διακόσιες πενήντα λίρες· επίσης πήρε σαράντα βιβλία εντελώς αβλαβή για την Υψηλή Πύλη, ενώ άλλα βιβλία έκαψε και άλλα ξεόχτισε. Σ' άλλες πάλι επαρχίες ο Τζωρτζάκης δωροδοκήθηκε για να μην καταληστεύσει τους Έλληνες. Ο άρπαγας αυτός διερμηνέας τύχαινε να είναι σύγαμπος του Κ. Βαρότζη, πρώτου διερμηνέα της ελληνικής βασιλικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη. Λέγεται ότι ο Βαρότζης εγγυήθηκε και διορίστηκε διερμηνέας ο Τζωρτζάκης ο οποίος, το 1862, είχε διατελέσει και υποπρόξενος της Αγγλίας στην Κορυτσά, και ήταν τότε γεμάτος χρέη που ποτέ, ο ανέντιμος, δεν εξόφλησε. Μόλις ο Τζωρτζάκης, διορίστηκε διερμηνέας στα Βιτόλια (Μοναστήρι), εφάρμοσε σχέδιο καταδίωξης των Χριστιανών με απώτερο σκοπό να τους εκβιάζει και να αναγκάζονται έτσι να τον δωροδοκούν. Για να είναι βέβαια καλυμμένος σ' αυτό, του τις ενέργειες συνέπραττε με τον γαμπρό του διοικητή Βιτω' ιον (Μοναστηρίου), με τον οποίο και μοιράζονταν, ό,τι άρπαζαν από τους Χριστιανούς¹.

Ο Τζωρτζάκης λοιπόν, για να εκβιάσει τους Σιατιστινούς και να διευκολυνθεί έτσι στην αφαίμαξη των βελαντιών τους, ζήτησε να εξετάσει τα περιεχόμενα της βιβλιοθήκης Σιάτιστας, όπου ισχυρίστηκε ότι υπήρχαν βιβλία απαγορευμένα απ' όλα τα κράτη. Φαίνεται όμως ότι οι Σιατιστινοί δεν ενέδωσαν στον έμμεσο αυτό τρόπο εκβιασμού. Ο διερμηνέας, όταν είδε ότι δεν του γινόταν πρόταση δωροδοκίας, αφαιρέσε ορισμένα βιβλία της βιβλιοθήκης. Στη συνέχεια τα βιβλία αυτά τα παρέδωσε στις τοπικές οθωμανικές αρχές για να σταλούν σε κάποια εξεταστική επιτροπή που έδρευε στην Κωνσταντινούπολη. Οι τόμοι που κατασχέθηκαν περιείχαν άλλοι ελληνικά ποιήματα, άλλοι είχαν φιλελεύθερο περιεχόμενο, άλλοι αναφέρονταν σε στρατιωτικά θέματα και άλλοι αποτελούσαν τα *Άπαντα* του Βολταίρου και του Ρουσσώ. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι σχετικά μικρός αριθμός βιβλίων ξεσχίσθηκε ή πυρπολήθηκε από τον Τζωρτζάκη. Το περιεχόμενο αυτών των τελευταίων θεωρείται «ως μικρού λόγου άξιο» από τον διευθύνοντα γραμματέα του ελληνικού προξενείου Βιτωλίων (Μοναστηρίου). Στο προξενικό έγγραφο ξεκαθαρίζεται, τελικά, ότι βιβλία αφαιρέθηκαν όχι μόνον από τη δωρεά Θ. Μανούση, αλλά και από άλλα βιβλιοστάσια της γενικής βιβλιοθήκης της Σιάτιστας. Φυσικά ο πασάς Βιτωλίων (Μοναστηρίου) αρνιόταν να δεχθεί τον ληστρικό χαρακτήρα της επιδρομής του διερμηνέα του, ισχυριζόμενος ότι στη γενική βιβλιοθήκη Σιάτιστας βρέθηκαν μερικά φιλελεύθερα βιβλία που στάλθηκαν για εξέταση στην Κωνσταντινούπολη².

Το 1864 ο Α. Χατζηανδρέας, που διηύθυνε το ελληνικό προξενείο Βιτωλίων (Μο-

1. Α.Υ.Ε., Α. Πολιτική 1863/4/2, Προξενείο της Ελλάδας στα Βιτόλια προς το Υπουργείο Εξωτερικών, Βιτόλια, 257/17-12-1863 και 259/19-12-1863.

2. Α.Υ.Ε., Α. Πολιτική 1864/49/2, Προξενείο της Ελλάδας στα Βιτόλια προς το Υπουργείο Εξωτερικών, Βιτόλια, Α.Π. 22/2-2-1864.

ναστηρίου), ερευνήσε το θέμα και φαίνεται ότι συνέλεξε λεπτομερείς πληροφορίες από Έλληνα γιατρό της Σιάτιστας. Αυτός σε επιστολή του προς τον Χατζηανδρέα περιγράφει ακριβώς τα βιβλία που υπεξιρέθηκαν από τη βιβλιοθήκη του μακαρίτη Θ. Μανούση. Ο γιατρός γράφει ότι «εκ της βιβλιοθήκης του Μανούσου έσχισεν και έκανσεν ο [Τζωρτζάκης] περί τους 20 τόμους διαφόρων συγγραφέων, των οποίων ο ονομαστικός κατάλογος ευρίσκεται εις χείρας ατόμου τινός απόντος εκ Σιατίστης. Περί τους 40 τόμους παρέλαβεν μεθ' εαυτού ο [Τζωρτζάκης] εξ' όν επέστρεψεν εις την βιβλιοθήκην, άμα αφιχθείς αυτόθι, ένα μόνον τόμον και τους ελληνικούς κώδικας. Εκ των 100 τόμων του Βολταίρου τον μεν πρώτον και εκατοστόν έλαβεν μεθ' εαυτού, τους δε λοιπούς 98 εσφράγισεν εντός σάκκου και τους παρέδωκεν εις την Μητρόπολιν προς φύλαξιν μέχρι νεωτέρας διαταγής. Εκ της προϋπαρχούσης βιβλιοθήκης αφηρέθη και εσφραγίσθη ο Ρουσσώ. Ο ανώνυμος γιατρός υποσχόταν ότι σύντομα θα έσταλνε (από τη Σιάτιστα στο ελληνικό προξενείο Βιτωλίων) λεπτομερή ονομαστικό κατάλογο των βιβλίων που αφαιρέθηκαν ή πυρπολήθηκαν. Τήρησε μάλιστα την υπόσχεσή του, όπως θα δούμε παρακάτω¹.

Φυσικά το ελληνικό προξενείο Βιτωλίων (Μοναστηρίου) αντέδρασε με αναφορά που έστειλε στη βασιλική πρεσβεία Κωνσταντινούπολης, όπου παρακαλούσε να προκληθεί απόφαση του βεζίρη που θα διέταζε τον πασά Βιτωλίων να επιστρέψει στην ελληνική βιβλιοθήκη Σιάτιστας τα Άπαντα του Βολταίρου που κατακρατούσε ο Τζωρτζάκης. Στην παραπάνω αναφορά επίσης μνεία των τόμων που στάλθηκαν από τον Τζωρτζάκη στην εξεταστική επιτροπή της Κωνσταντινούπολης και επιδιωκόταν η επιστροφή τους στη Σιάτιστα².

Ποιά ακριβώς βιβλία της δωρεάς Θ. Μανούση αφαιρέθηκαν από τον πασά Βιτωλίων, δια χειρός Τζωρτζάκη, είμαστε σε θέση να το γνωρίζουμε χάρη σε έγγραφο που τελευταία ερευνήθηκε και που αμέσως παρουσιάζουμε³.

Πρώτα πρώτα παραθέτουμε τον κατάλογο των βιβλίων που αφαιρέθηκαν από τη βιβλιοθήκη της Σιάτιστας και στάλθηκαν από τους Οθωμανούς στην Κωνσταντινούπολη. Αυτός ο κατάλογος περιλαμβάνει τα εξής βιβλία:

Α. Ελληνικά

5 τόμοι, *Ιστορία της Ρωσικής Αυτοκρατορίας*

2 τόμοι, *Ναυτικό*

1 τόμος, *Ορεινό πυροβολικό*

1 τόμος, *Υπόμνημα του ναυτικού*

1 τόμος, *Λόγοι κατά κλοπής*

1 τόμος, *Ορειβατικό πυροβολικό*

1 τόμος, *Το Σύνταγμα της Ελλάδος*

1 τόμος, *Συνθήκη της Ρωσίας και της Πόρτας*

1 τόμος, *Ο Λάσκαρης*

1 τόμος, *Οι άθλοι της επανάστασεως*

1 τόμος, *Ο Ελληνισμός ή Ρωσισμός*

1. Α.Υ.Ε., Α. Πολιτική 1864/49/2, Προξενείο της Ελλάδας στα Βιτώλια προς τ Υπουργείο Εξωτερικών, Βιτώλια, Α.Π. 29/13-2-1864.

2. Ό.π.

3. Α.Υ.Ε., Α. Πολιτική 1864/49/2, Προξενείο της Ελλάδας στα Βιτώλια προς τ Υπουργείο Εξωτερικών, Βιτώλια, Α.Π. 36/27-2-1864.

- 1 τόμος, *Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος*
- 1 τόμος, *Λόγοι διάφοροι*
- 1 τόμος, *Περί αυτοχθόνων Αλβανών*
- 1 τόμος, *Τραγωδία νέας Ελλάδος* (βιβλίο γερμανοελληνικό)

Β. Γ α λ λ ι κ á

- 2 τόμοι, *Εκ των Απάντων του Βολταίρου*
- 5 τόμοι, *Ιστορία της Γαλλικής Επαναστάσεως*
- 2 τόμοι, *Στρατιωτική γεωγραφία*
- 1 τόμος, *Σπουδαίοι λόγοι εις το σύνταγμα των ελευθέρων λαών*
- 1 τόμος, *Γαλλική Δημοκρατία*
- 1 τόμος, *Ημερολόγιο της πολιτείας Κωνσταντινουπόλεως*
- 1 τόμος, *Επιγράμματα των Ελλήνων*
- 1 τόμος, *Ανάμικτα ελληνικά*
- 1 τόμος, *Ελληνική φυλή*
- 1 τόμος, *Ο Θεατής της Ανατολής*
- 1 τόμος, *Οικονομικά της Ελλάδος*
- 1 τόμος, *Το Δίκαιο του πολέμου και της ειρήνης*
- 1 τόμος, *Περιγραφή των οδών της πόλεως Λονδίνου*
- 1 τόμος, *Περιγραφή των οδών της πόλεως των Παρισίων*.

Τα παραπάνω βιβλία, ελληνικά και γαλλικά, θεωρήθηκαν ύποπτα και στάλθηκαν, όπως είδαμε παραπάνω, στην Κωνσταντινούπολη για εξέταση. Άλλα είκοσι βιβλία σχίσθηκαν και πυρπολήθηκαν. Σχετική προσπάθειά μου για την εξακρίβωση των τίτλων των βιβλίων αυτών δεν καρποφόρησε. Τέλος, κάποιοι τόμοι από τα *Άπαντα* του Βολταίρου και του Ρουσσώ κρατήθηκαν στη Μητρόπολη Σιάτιστας¹.

Για όλες τις παραπάνω ενέργειες σε βάρος της δωρεάς Θ. Μανούση και γενικά της βιβλιοθήκης Σιάτιστας, όλες οι ευθύνες επιρρίπτονται στον διερμηνέα του νομού Βιτωλίων (Μοναστηρίου) Γ. Γεώργιοβιτς ή Τζωρτζάκη. Επιδιώκοντας αυτός δωροληψία από τους Σιατιστινούς, επειδή δεν βρήκε βιβλία άμεσα επικίνδυνα για το οθωμανικό κράτος, θέλησε να προσφέρει εκδούλευση στον άμεσο προϊστάμενό του, τον πασά Βιτωλίων (Μοναστηρίου) για τον λόγο αυτόν κατέσχεσε ή καταξέσχισε και κατέκαψε όποια βιβλία του έτυχαν μπροστά του μια και ο πασάς, απ' ό,τι φαίνεται, δεν ήταν γνώστης της οποιασδήποτε—ακίνδυνης ή επικίνδυνης για τους Τούρκους δυνάστες—βιβλιογραφίας.

Τελειώνοντας την εργασία αυτή αξίζει να υπενθυμίσουμε ότι η Σιάτιστα, σύμφωνα και με τις παραπάνω περιγραφές, ανθούσε στον τομέα των γραμμάτων κατά τον 19ο αιώνα, σε σημείο που να προκαλεί τον κατακτητή. Η σπουδαιότητα της βιβλιοθήκης για την εποχή εκείνη φαίνεται από τον κατάλογο των τόμων που εκθέσαμε. Η προσωπικότητα του Θ. Μανούση θα μπορούσε επομένως να χαρακτηριστεί και από το είδος των φιλελεύθερων αυτών βιβλίων, όπως τα *Άπαντα* του Βολταίρου και του Ρουσσώ που δώρισε στη γενέτειρά του. Τα κείμενα αυτά του διαφωτισμού ήταν επόμενο να διαδώσουν επαναστατικές ιδέες στους σκλαβωμένους προγόνους μας. Για τον λόγο αυτό αιτολογούνται οι βίαιες αντιδράσεις του τυράννου: κατάσχεση, ξέσχισμα, πυρπόληση ενός τουλάχιστον μέρους της λαμπρής δωρεάς του μεγάλου Σιατιστινού ευεργέτη Θ. Μανούση.

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΣΚΟΥΡΤΗΣ

1. Ό.π.